

лежить, поки якийсь випадок не знищує їх, скажемо, як Ваші портрети. Глупо, правда?

Щиро стискаю твою руку й міцно цілую тебе.

*Мих. Жук».**

Це коротеньке оповідання, написане ще за життя Коцюбинського, пізніше, у середині двадцятих, Жук переробив, збільшивши чи не вдвічі. У другому варіанті згадуються інші члени родини, описана смерть хворого чоловіка. Але з літературного боку більшу цікавість становить саме перший варіант.

Рукопис, як і більша частина літературного спадку Михайла Івановича Жука, зберігається у фондах Одеського літературного музею. Літературний архів Жука було збережено Сергієм Зеноновичем Лущиком, одним із перших дослідників творчого спадку Жука, та передано до музею завдяки допомозі Сергія Гриневецького.

Оповідання публікується вперше, зі збереженням авторської орфографії.

Михайло Жук

Двоє

Темна осіння ніч. Холодні, порожні вулиці. Провінція позашивалася у маленькі будиночки, і невідомо, що робить: може спить, може пошепки пересуджує своїх знайомих, може грає у карти або надмірно позіхає і каменіє од неможливості якої-небудь роботи. Електричне світло так рідко порозставлене, що пійма, вловлена

* Жук М. Лист до І.М. Коцюбинської від 6 лютого 1957 р. – 3 фондів Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського. Опубліковано: Федько К. Епістолярії Михайла Жука у фондах Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського. / Обранець муз : Михайло Жук – художник, літератор, викладач : Матеріали Першої всеукраїнської конференції з міжнародною участю. 12-13 вересня 2024 року. Одеса / ред. О. Барковська, Г. Закіпна, О. Яворська ; укл. О. Яворська. – Одеса, 2024, с. 126.

з двох кінців поміж ліхтарями, загускла ще більше і жадібно хапає жертви у свої обійми.

– Обережно, голубчику, обережно... турбується жінка... ти ж знаєш, які тут хідники... Спочинь та оддыхайся трохи!..

І згорблена, висока постава мущини, щільно запнута у довге пальто, безвольно спиняється. Дівчатко, літ 10-11, що йде попереду і держиться за руку знайомого студента, здригається і налякано шепоче: «Татові погано... він слабий... Коли ми йшли до вас – він так само спинявся...»

І вона якось нервово притискає руку студента, озирається на тата. Щось невідоме, щось страшне бачать її очі: той самий тато, такий знайомий, такий коханий, але от зараз з ним є ще хтось другий, що рідну і дорогу татову поставу перевертає у якусь тінь, аж холодить у потилицю, аж ноги не можна посунути уперед. Катруся помітила ще два роки тому, коли у тата зробилось щось тісне у грудях і він цілу ніч викричав. Потім ще серце тріпалось так сильно, що ковдра ворушилась, а після того він ледве ходив по хаті, зовсім знесилений, і з ним стучався вона відчула – хтось непомітний, невідступний.

Вона почала боятися тата якимось незрозумілим жахом. Часто потихеньку придивлялась до його, слухала уважно його голос і ловила щось таємне для себе. Хочеться їй попустувати – вона розбіжиться у кабінет до тата рум'яна і весела, тіло її радісно тягнеться до його, очі сміються, а на порозі вона раптом спиняється – зігнута постать над столом повертає голову до неї, очі дивляться, осміхаються вуста і він питає: «Що, моя дитино? Іди сюди, пустушко!» І тут пропадає сміх у Катрусі, бо се хтось інший звертається до неї.

– Чи ти здоровий, татусю? – питає вона у нього.

– А чому б я не мав бути здоровим? Ти от мені скажи чи ти вивчила лекції на завтра до школи?

– Я вже усе поробила... усе... Навіть прочитала половину тої книжки, що ти дав мені учора.

А сама стоїть біля дверей і не може рушити далі: щось держить її і не пускає ближче, хоч тато такий приязний і їй так хотілось попустувати з ним.

– Ху, зовсім дух забиває! – Промовив раптом мущина.

– Ти спинись, не поспішай так... потім не розмовляй на вулиці, а то ще гірше пошкодить... – хвилювалася жінка і піддержала його за лікоть.

Катруся знов перелякано озирнулася і знову не тато, а якась тінь вразила її напружену уяву. Студент також мабуть зрозумів настрій дитини і почав голосно щось розповідати, щоб розігнати і тіні ночі, і тишу порожньої вулиці, і турботу жінки, що клопоталась біля слабого чоловіка.

– А се ваша панамка? – щебетала Катруся до студента. – А чому на кінчику прироблено залізо? Тук-тук! Бачите, як вона стукає... А вам хіба подобається, як воно стукає?

Студент тільки поспівав мугикати у відповідь. Так вони дійшли до самої хати. У передпокої сконцентрувалося усе на слабому – йому пособили роздягнути пальто, запалили свічку у спальні, а студент пішов до кабінету. Він почував себе ніяково – піти до дому видавалося чомусь незручним, лишитися – явно заважати усім, бо примушені піклуватися і про гостей. З такими думками він ступав по кабінету і тільки полохав світло од свічки на столі та силу тіней, що позалізали у кожну шпару по кімнаті.

Катруся старанно допомагала мамі – прилаштовувала мішечок з льодом, приносила воду, капала у чарочку якісь ліки.

Мущина стогнав, піт виступав у нього на високому чолі, запали очі він заплющив, а тьмяне світло од свічки поклато туди тіні, що підкреслювали нестерпний біль.

Катруся усе виразно чула, якось надзвичайно виразно... Он там у сусідів бреше собака, а в столовій служниця ставляє на стіл самовар і за стінкою – Василь Трохимович, студент, ходить по хаті, часами спиняється, навіть вона може сказати, де він зараз спинився – біля татового столу... Тільки от коли мама виходить чого до другої хати, а вона лишається на хвилину тільки з татом, то тоді Катруся нічого не чує – дивиться усе у той бік, на канапу на зблідле лице з загостреними рисами і не впізнає... «І хто він такий, що так одмінив його лице?» – наче питала душа дитини.

Тільки через півгодини мущина трохи заспокоївся і почав дрімати.

– А ви ще тут, Василь Трохимович? – якось здивовано питала жінка. Потім зрозуміла незручність такого запитання і почала ви-

рівнювати. – Вибачте, будь ласка, але я мусіла... навіть забула про вас... вибачайте! – зовсім сплуталася вона... – Ходіте чаю випити... Ні... не хочете. Чому?

Василь Трохимович кланявся і балакав щось таке, чого і сам гаразд не розумів. Потім спиною він почав одступати до дверей, знайшов пальто, шапку, і сказавши ще кілька порожніх слів, сам лютий на себе, попрощався і нарешті вийшов.

Катрусю посилала мама спати. Вона роздягнулася, кілька разів позирнула на чорні шибки вікна і швиденько пірнула під ковдру. Тут почувала себе безпечно. Найбільший страх, коли вона щільно загорталася, зменчався до найменшого. Навіть чорні шибки їй зовсім не лякали, коли лежала під ковдрою, а звичайно їй видавалося, що там хтось стоїть і уперто стукає сухорлявим пальцем до хати. «А чого йому треба у хаті?» – не раз думала про нічного, таємного гостя. Зараз мамине ліжко стоїть порожнє, тільки приготоване до сну. Катруся розглядає ліжко і думає про тата і непомітно засинає... І тільки лампа з зеленим абажуром чекає на маму серед ночної тиші.

На другий день Катруся повертала з гімназії з двома подругами і вони гаряче сперечалися про несправедливість учительки по історії. Суперечка ні на чому не скінчилася, а на ріжку однієї вулиці вони розпрощалися, бо кожна з них поспішала додому. До самої хати Катруся нічого не думала про тата і тільки у передпокою на неї війнув знайомий дух чогось такого, що завжди примушував її мале серце з острахом стискатися. Вона кинула книжки у куточку на підлозі, скинула швиденько капелюшок... У сей саме час стурбовано пробігла мама і кинула до неї «Іди швиденько: тато тебе чекає!» і сховалася за дверима спальні. Катруся, у пальто, швидко побігла за мамою.

Мущина сидів на канапі у нижньому одінні, зі схиленою на груди головою. Руками безсило спирався на край матрацу, і якась гірка посмішка кривила його уста. Перший раз Катруся побачила тата у такому вигляді. Звичайно тато старанно одягався – високі комірчики, свіжий костюм, білі блискучі маншети. Вуса і волосся на голові гладко зачісані. А тепер вона бачить сухі, пожовклі ноги, тонку шию і груди, що так і ходять од важкого віддиху. Жах моментально обхопив її істоту... Вон скрикнула, але

не могла рушитися, хоч їй хотілось втекти кудись і сховатися далеко-далеко. Мама обернулася, бо щось робила біля вікна, тато хотів підвестися... але вона бачила, як його очі, що дивилися мінуту на неї, тікають кудись угору, одчинені вуста ловлять повітря і тільки вона чує «Тотго! го» страшний уривчатий згук. Тато падає... мама зблідла і хапає його на свої руки...

Один момент і дитина тікає прожогом у двері, натикається по дорозі на різні річі і спиняється тільки у куточку саду... Падає на землю, лицем униз, скулюється... Вона боїться глянути куди-небудь, вона знає, що зустріне той страшний погляд того «чужого», що так зараз ясно заволодів татом. Він зробив тата страшним, він не пускає її до його. Серце Катрусі ворушиться так сильно, наче вона придушила собою щось живе, що намагається вибитися з під неї.

Катруся довго і гірко плаче з заплющеними очима. А соняшний і тихий осінній день кидає золоті краплі навколо і непорушна чиста блакить дивиться тихо на все своїм кришталевим поглядом.

Чернігів, 1911 2/XI

